

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΛΙΑΡΓΚΟΒΑΣ

Δέκα χρόνια κρίση,
τρία μνημόνια
και μια πανδημία

Η ΕΛΛΑΔΑ ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΔΙΕΞΟΔΟ

Θέση υπογραφής δικαιούχου δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας,
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993, όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη — Σειρά «Οικονομία και Πολιτική»

Διεύθυνση σειράς: Παναγιώτης Λιαργκόβας

Παναγιώτης Λιαργκόβας, *Δέκα χρόνια κρίση, τρία μνημόνια και μια πανδημία: Η Ελλάδα αναζητώντας διέξοδο*

Υπεύθυνος έκδοσης: Άγγελος Κοκολάκης

Διορθώσεις: Γιώργος Ανδρικόπουλος

Σελιδοποίηση: Γιώργος Χατζησπύρος

Copyright © Παναγιώτης Λιαργκόβας και Σ. Πατάκης Α.Ε.Ε.Δ.Ε. (Εκδόσεις Πατάκη), 2019

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2020

ΚΕΤ Γ557 ΚΕΠ 570/20

ISBN 978-960-16-8666-0



ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΒΟΡΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),

570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Τ.Θ. 1213, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος σειράς «Οικονομία και Πολιτική»	13
Πρόλογος	15
1. Η οικονομική κρίση του 2010 στην Ελλάδα και τα μνημόνια	19
1.1. Γιατί μπήκαμε στα μνημόνια; Τις πταίει;	19
2. Η βασική φιλοσοφία των μνημονίων	28
2.1. Ένα απλό σχήμα για την κατανόηση των μνημονίων.	28
2.2. Η δημοσιονομική εξυγίανση (λιτότητα).	29
2.3. Οι μεταρρυθμίσεις	36
2.4. Η εσωτερική υποτίμηση.	63
3. Τα βασικά εργαλεία πολιτικής των μνημονίων	67
3.1. Ο δανεισμός.	67
3.2. Η αναδιάρθρωση του χρέους	68
3.3. Τα μεσοπρόθεσμα προγράμματα	69
3.4. Τα μεγάλα πρωτογενή πλεονάσματα	71
4. Διλήμματα στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα	78
4.1. Μνημόνια: επιτυχία ή αποτυχία;	78

4.2	Περισσότερη ή λιγότερη λιτότητα;	100
4.3	Πρωτογενή πλεονάσματα ή ανάπτυξη;	102
4.4	Ήταν πολιτικά και οικονομικά εφικτή η μείωση της φορολογίας ή όχι; . . .	103
4.5	Ευρώ ή δραχμή;	106
4.6	Ήταν τα μνημόνια νεοφιλελεύθερα;	108
4.7	Μνημονιακοί ή αντιμνημονιακοί;	110
4.8	Προληπτική γραμμή πίστωσης ή έξοδος στις αγορές;	112
4.9	Ήταν θετικό το ότι ψηφίστηκε ο νόμος 4254/2014 για τις μεταρρυθμίσεις ή όχι;	113
4.10	Από τους μισθούς στην ανάπτυξη ή από την ανάπτυξη στους μισθούς;	116
5.	Ερωτήματα στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης	119
5.1.	Είναι «πραγματικά» τα πρωτογενή πλεονάσματα;	119
5.2.	Έχει πτωχεύσει η ελληνική οικονομία;	121
5.3.	Σε ποιους άξονες πρέπει να δομείται η συζήτηση για το δημόσιο χρέος;	130
5.4.	Υπάρχει σχέση ανάμεσα στο χρέος και την ανάπτυξη;	132
5.5.	Επηρεάζουν οι θεσμοί την οικονομική ανάπτυξη;	141
5.6.	Γιατί είναι αναγκαίο να μειωθούν οι φόροι;	143
5.7.	Γιατί αποτυγχάνουν οι οικονομικές προβλέψεις;	144
5.8.	Είναι καλό να υπάρχουν υπερ-πλεονάσματα;	146
5.9.	Γιατί μια (αυτοπροσδιοριζόμενη) αριστερή κυβέρνηση χρησιμοποιούσε συστηματικά ένα κατεξοχήν νεοφιλελεύθερο εργαλείο οικονομικής πολιτικής;	147
5.10.	Γιατί η Κύπρος τα κατάφερε;	149
5.11.	Γιατί η Πορτογαλία και η Ισπανία τα κατάφεραν;	150
5.12.	Πόσο σημαντική είναι η αποτελεσματικότητα των δημοσίων δαπανών;	152
5.13.	Χρειαζόταν τρίτο μνημόνιο;	153
5.14.	Γιατί 3 μνημόνια;	155
5.15.	Γιατί το ΔΝΤ ήταν πιο αυστηρό στις εκθέσεις του από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή;	157
5.16.	Ήταν ο προϋπολογισμός 2019 αναπτυξιακός;	159
5.17.	Ήταν αναγκαία η μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος;	160

5.18. Γιατί αργήσαμε να βγούμε στις αγορές;	164
5.19. Μας χρωστάνε οι Γερμανοί;	165
5.20. Αποτελούν τα εξωτερικά ελλείμματα αρνητική εξέλιξη για μια οικονομία;	167
5.21. Είναι το εργασιακό μοντέλο της Δανίας κατάλληλο για την Ελλάδα;	170
5.22. Ωφελεί τους εργαζομένους η αύξηση του κατώτατου μισθού;	172
5.23. Σχετίζεται η θεσμική ανεξαρτησία με την οικονομική ανάπτυξη;	173
5.24. Υπάρχει σχέση ανάμεσα στη γήρανση του πληθυσμού και στη δημοσιονομική βιωσιμότητα;	175
5.25. Υπάρχει σχέση ανάμεσα στις άμεσες ξένες επενδύσεις και την ανταγωνιστικότητα;	185
6. Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης	187
6.1. Στην αβεβαιότητα	187
6.2. Στις προσδοκίες	191
6.3. Στις επενδύσεις	192
6.4. Στην απασχόληση	194
6.5. Στην κοινωνική δικαιοσύνη	195
6.6. Στη φτώχεια	197
6.7. Στις ληξιπρόθεσμες οφειλές των πολιτών	197
6.8. Στους νέους	198
6.9. Στην παραμονή των νέων στη χώρα.	200
6.10. Στο ασφαλιστικό σύστημα	202
6.11. Στην εκπαίδευση	203
6.12. Στις τράπεζες	205
6.13. Στις δαπάνες υγείας	207
6.14. Στην ψυχική υγεία	214
7. Η ελληνική οικονομία μετά τα μνημόνια.	219
7.1. Να κοιτάξουμε μπροστά.	219
7.2. Ατενίζοντας το μέλλον.	221
7.3. Παρωχημένα πολιτικά διλήμματα και μοντέλο ανάπτυξης	223
7.4. Το ευρωπαϊκό μέλλον της Ελλάδας	225
7.5. Ζητείται αναπτυξιακό σχέδιο.	226
7.6. Το 2040 θα είναι αργά	228

7.7. Η (ενισχυμένη) ευρωπαϊκή εποπτεία μετά τα μνημόνια.	229
7.8. Δημοσιονομική πολιτική μετά τα μνημόνια.	231
7.9. Ας ξανασκεφτούμε τη δημοσιονομική πολιτική.	233
7.10. Η αναγκαιότητα ενός νέου μοντέλου κατάρτισης του κρατικού προϋπολογισμού	235
7.11. Κοινωνική οικονομία και ο μύθος της αριστεράς	237
7.12. Κοινωνική επιχειρηματικότητα: Το αντίδοτο της κρίσης, ο δρόμος της εξόδου	239
7.13. Πράσινη και κοινωνική οικονομία: Πορεία στους υφάλους της θεσμικής δυσλειτουργίας	241
7.14. Καινοτόμες επενδύσεις στη βάση συγκριτικών πλεονεκτημάτων	243
7.15. Κοινωνική οικονομία και αυτοδιοίκηση	245
7.16. Φορολογία και καινοτομία.	247
7.17. Η ενίσχυση των δεξιοτήτων ως απάντηση στην ανεργία	248
8. Η Ευρωπαϊκή Ένωση πριν και μετά την οικονομική κρίση	252
8.1. Πού πηγαίνει η ΕΕ; Η έκθεση των πέντε προέδρων.	252
8.2. Η Ευρώπη και το (χαμένο) τρένο της τεχνολογίας	256
8.3. Ο φόβος της στασιμότητας στην Ευρωζώνη	257
8.4. Η νέα οικονομική διακυβέρνηση στη ζώνη του ευρώ	259
9. Αντί επιλόγου: Η κρίση του κορονοϊού και η ελληνική οικονομία	272

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το 2020 η ελληνική οικονομία είχε αρχίσει να εμφανίζει μια αξιοσημείωτη δυναμική. Έχοντας επιλύσει τα βασικά μακροοικονομικά της προβλήματα αναπτυσσόταν με ρυθμούς μεγαλύτερους από αυτούς των άλλων χωρών της Ευρωζώνης. Είχε περάσει ήδη μια δεκαετία από τότε που η Ελλάδα βρέθηκε στη δίνη της οικονομικής κρίσης. Βέβαια, δεν ήταν λίγοι στον δημόσιο διάλογο αυτοί που ονειρεύονταν να γυρίσει ο χρόνος πίσω και να πιάσουμε, ως χώρα, το νήμα εκεί που το αφήσαμε το 2009. Μπορεί να μην το φώναζαν δυνατά, το εννοούσαν, όμως, και εύκολα αποκρυπτογραφούνταν στον προφορικό και γραπτό τους λόγο. Ονειρεύονταν την προ οικονομικής κρίσης εποχή. Τότε που η αγοραστική δύναμη των Ελλήνων πολιτών συνεχώς μεγάλωνε και την περίοδο 2001-2008 αυξήθηκε κατά 15%. Τότε που το κατά κεφαλήν ΑΕΠ από €18.100 το 2005 έφτασε τα €21.800 το 2008. Αυτή, όμως, είναι η μια πλευρά που κάποιοι στον δημόσιο διάλογο χρησιμοποιούν για να θολώσουν εσκεμμένα τον καθρέφτη, εκμεταλλευόμενοι και το κλίμα αμφισβήτησης της κοινωνίας απέναντι στους θεσμούς, όπως τουλάχιστον δημοσκοπικά απεικονίζεται.

Μπορεί στην Ελλάδα να γεννήθηκε ο μύθος και μέσω αυτού να δόθηκαν ερμηνείες κατά το δοκούν, αλλά σήμερα, αν προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε μυθοπλαστικά την πραγματικότητα, το αποτέλεσμα θα είναι οδυνηρό. Η ωμή πραγματικότητα λέει ότι μέχρι το 2009 όλα ήταν επίπλαστα και ένα μικρό αεράκι ήταν ικανό να φέρει την καταστροφή, όπως και την έφερε. Ζούσαμε με δανεικά. Μεγάλωνε το κατά κεφαλήν ΑΕΠ αλλά ταυτόχρονα διογκωνόταν και το δη-

μόσιο χρέος για να φτάσει στα δυσθεώρητα σημερινά ποσοστά – περισσότερο από 175% του ΑΕΠ. Ζούσαμε με δανεικά χωρίς η χώρα να έχει παραγωγική βάση. Ζούσαμε καταναλωτικά με ένα εμπορικό ισοζύγιο που συνεχώς γινόταν ολοένα και πιο ελλειμματικό. Ζούσαμε με δανεικά και συνεχώς διογκώναμε τις δαπάνες χωρίς να επιτυγχάνουμε αποτελεσματικότητα, χωρίς δηλαδή να παρέχουμε ένα ικανοποιητικό δίκτυο κοινωνικής προστασίας σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Καταναλώσαμε ως χώρα τα χρήματα των ασφαλιστικών ταμείων αδιαφορώντας για τις επόμενες γενιές. Πήραμε τις αγροτικές επιδοτήσεις και αντί να τις χρησιμοποιήσουμε για τη βελτίωση των καλλιεργειών και για την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας τις χρησιμοποιήσαμε, σε μεγάλο βαθμό, για την αγορά εισαγόμενων καταναλωτικών προϊόντων. Νομιμοποιήσαμε στη συνείδησή μας και κάναμε κοινωνικά αποδεκτή την εισφοροδιαφυγή και τη φοροδιαφυγή και όλα αυτά έγιναν ανεκτά και από την κρατική μηχανή. Αδιαφορήσαμε για την υγεία και καινοτόμο επιχειρηματικότητα και στηρίξαμε την κρατικοδίαιτη και αδιαφανή οικονομική δράση. Ταυτίσαμε την υγεία με το φακελάκι και την παιδεία με την παραπαιδεία. Αυτές είναι λίγες μόνο από τις αιτίες που οδήγησαν την Ελλάδα στο αδιέξοδο. Το τίμημα ήταν μεγάλο. Το κοινωνικό κράτος κατέρρευσε, η ανεργία και η φτώχεια διογκώθηκαν, η ύφεση επικράτησε, οι άμεσες ξένες επενδύσεις καταποντίστηκαν, το τραπεζικό σύστημα κλονίστηκε και επιβλήθηκαν capital controls, το ΑΕΠ μειώθηκε, το χρέος διογκώθηκε, ασφαλιστικά και συνταξιοδοτικά δικαιώματα χάθηκαν, η αγοραστική δύναμη των πολιτών υποχώρησε. Δεν θα έπρεπε να θέλουμε να γυρίσουμε σε μια εποχή πριν από την κρίση, γιατί η εποχή αυτή γέννησε την κρίση.

Την ώρα, λοιπόν, που υπήρχαν αυτοί οι προβληματισμοί, μια μη οικονομική εξωτερική-παγκόσμια διαταραχή, η πανδημία του κορονοϊού, ήρθε να ανατρέψει τη δυναμική που με κόπο και θυσίες του ελληνικού λαού είχε αρχίσει να διαμορφώνει η ελληνική οικονομία. Η ύφεση πήρε τη θέση της μεγέθυνσης και η απογοήτευση πήρε τη θέση της χαράς. Ο κορονοϊός θα αλλάξει πολλά πράγματα στη ζωή μας, στην Ελλάδα και στον πλανήτη. Είναι βέβαιο ότι θα φτωχύνουμε και θα δούμε το φάσμα της ανεργίας να μεγαλώνει, προσωρινά τουλάχιστον.

Θα χρειαστεί σχέδιο, υπομονή και κοινωνική ανοχή για τη διαχείριση της επόμενης μέρας. Ένα σχέδιο ανόρθωσης και ανασυγκρότησης πάνω στο οποίο θα συμφωνήσουν πολιτικές δυνάμεις και κοινωνικοί εταίροι. Ένα σχέδιο που θα περιλαμβάνει βαθιές μεταρρυθμίσεις στο κράτος, στη δικαιοσύνη, στην παιδεία,

στην υγεία και σε πολλούς άλλους τομείς. Ένα σχέδιο που θα στηρίζει τις υγιείς και καινοτόμες επιχειρηματικές δυνάμεις. Ένα σχέδιο που θα ελευθερώνει τις παραγωγικές δυνάμεις και θα δίνει τη δυνατότητα να υφάνουμε μια άλλη αντίληψη για την ανάπτυξη της χώρας. Στο αυριανό οικονομικό και κοινωνικό τοπίο τίποτε δεν πρέπει να είναι όπως πριν.

Το βιβλίο αυτό αποτελεί επιστέγασμα σκέψεων, ερευνών, άρθρων στον Τύπο και σε ηλεκτρονικά μέσα, ομιλιών και συζητήσεων που έκανα τα τελευταία δέκα χρόνια με φοιτητές μου στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, με συνεργάτες μου στο Γραφείο Προϋπολογισμού του Κράτους αρχικά και στο ΚΕΠΕ αργότερα, με βουλευτές όλων των κομμάτων στο ελληνικό Κοινοβούλιο, με υπουργούς και κυβερνητικά στελέχη, με εκπροσώπους του ΔΝΤ, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Ευρωπαϊκού και Ελληνικού Ελεγκτικού Συνεδρίου, του ΟΟΣΑ και, τέλος, με απλούς πολίτες.

Το βιβλίο αποτελείται από εννέα ενότητες που έχουν ως κεντρικό ζήτημα την ελληνική οικονομία, τα μνημόνια και, τέλος, τον κορονοϊό. Εξετάζει τόσο την περίοδο πριν από την οικονομική κρίση του 2010 όσο και την αντίστοιχη κατά τη διάρκεια της κρίσης αλλά και μετά. Χρησιμοποιεί μια γλώσσα απλή και κατανοητή για τον αναγνώστη με πλήθος ερωτημάτων και διλημμάτων που γεννήθηκαν καθώς βίωναν οι Έλληνες τις συνέπειες της κρίσης. Απευθύνεται σε σπουδαστές, φοιτητές, ερευνητές, δημοσιογράφους, πολιτικούς και σε κάθε άλλο ενδιαφερόμενο που θέλει να ενημερωθεί σφαιρικά για την ελληνική οικονομία και τα μνημόνια.

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2020

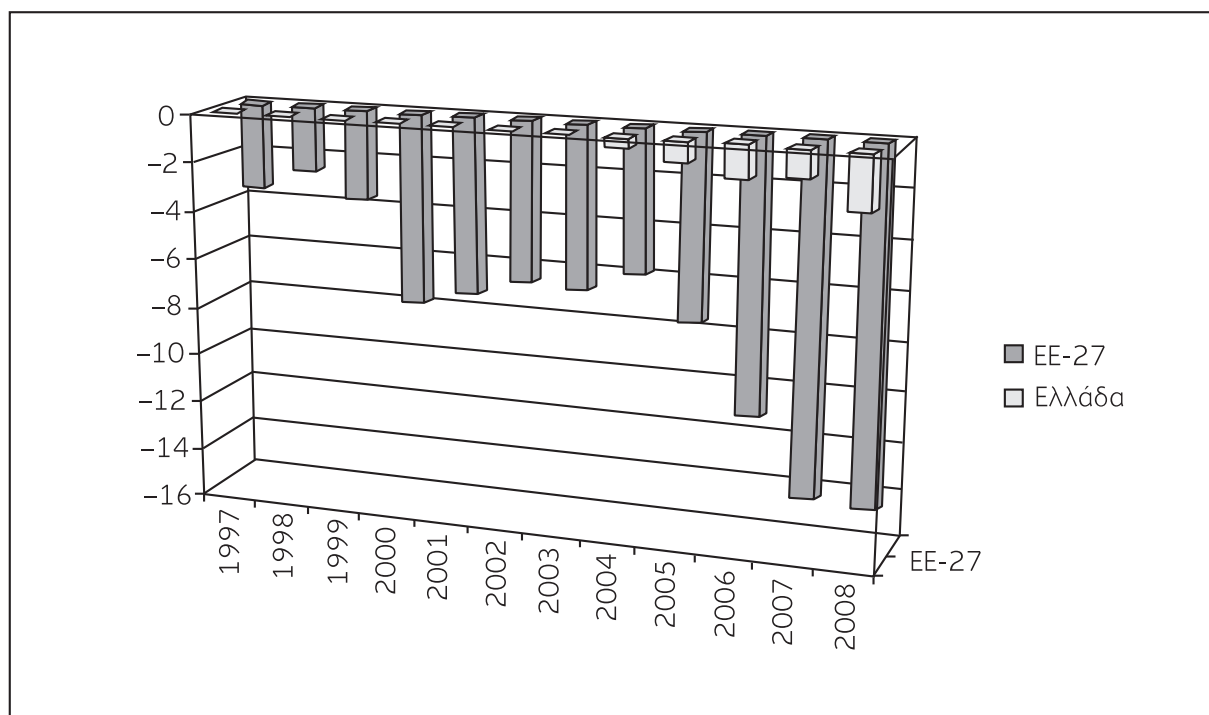
Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2010 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΟΝΙΑ

1.1. Γιατί μπήκαμε στα μνημόνια; Τις πταίει;

Ένα από τα συχνότερα ερωτήματα των φοιτητών μου (και όχι μόνο) είναι «γιατί μπήκαμε στα μνημόνια» ή «τελικά ποιος φταίει που μπήκαμε στα μνημόνια»; Η απάντηση δεν είναι απλή. Δεν μπορεί να βασίζεται σε αντιεπιστημονικές ή ψευδοεπιστημονικές θεωρίες συνομωσίας που συνήθως αναμειγνύουν τον αντισημιτισμό ή αντιλήψεις που παραπέμπουν στον «κώδικα da Vinci».

Ούτε βέβαια είναι εποικοδομητική η αμοιβαία επίρριψη ευθυνών μεταξύ των κομμάτων εξουσίας. Μάλλον συσκοτίζει τα προβλήματα και εμποδίζει μια ευρύτερη διαδικασία μάθησης.

Ο δρόμος που κατέληξε στην κρίση αναχρηματοδότησης του Μαΐου 2010 και στον διεθνή έλεγχο ήταν μακρύς. Οι προϋποθέσεις είχαν διαμορφωθεί πολύ νωρίτερα. Η κρίση έφερε στην επιφάνεια με επώδυνο τρόπο στρεβλώσεις δεκαετιών και τα διαχρονικά διαρθρωτικά ελλείμματα της χώρας (σε έναν κόσμο που άλλαζε γρήγορα). Τα προβλήματα αυτά αντικατοπτρίζονταν (ανάμεσα σε άλλα) στη φθίνουσα ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας (Διάγραμμα 1).

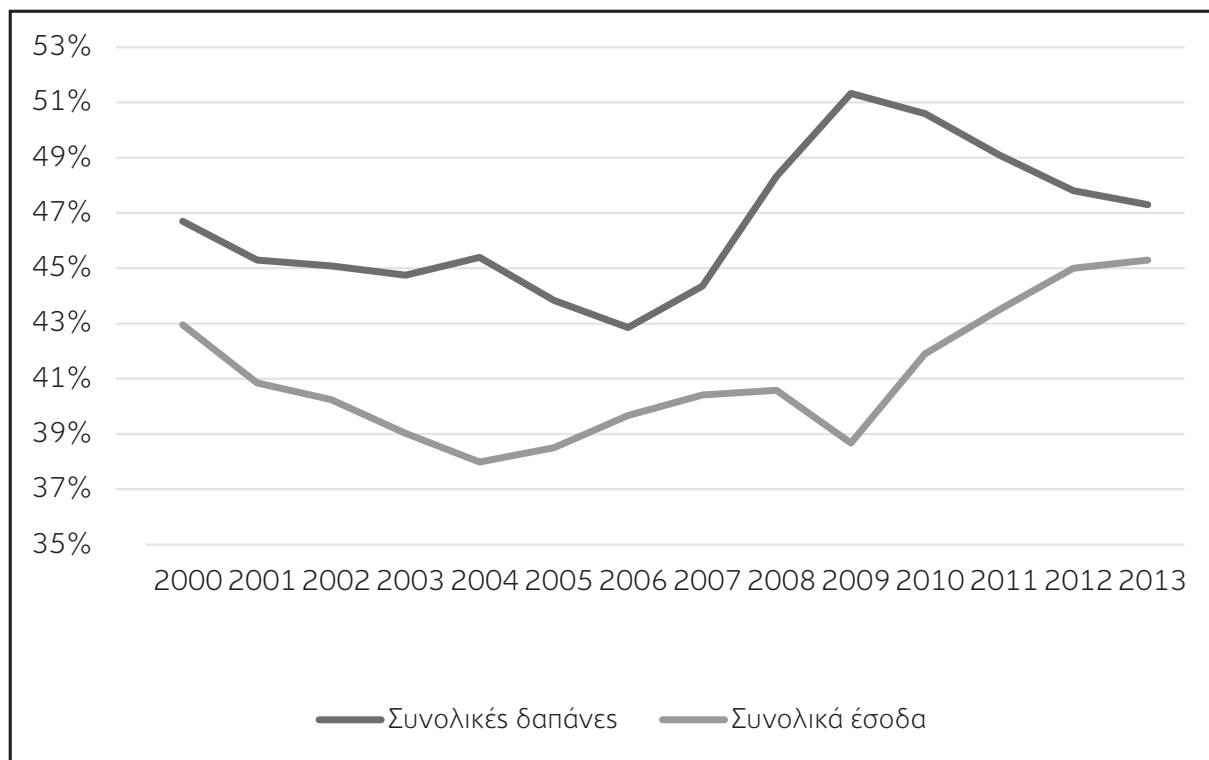
Διάγραμμα 1. Η φθίνουσα ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Υψηλά ελλείμματα (Διάγραμμα 2) και συνεχής συσσώρευση χρεών (Διάγραμμα 3) σημάδεψαν τη δημοσιονομική διαχείριση από δεκαετίες. Με εξαίρεση το 1999, η χώρα ουδέποτε κατάφερε να μειώσει τα δημοσιονομικά ελλείμματα κάτω από το όριο του Μάαστριχτ (3%). Το μεταπολιτευτικό μοντέλο της χώρας και το κράτος παροχών εδραιώθηκε μέσω συνεχών δανεισμών (του κράτους και, αργότερα, των ιδιωτών). Ο δανεισμός έγινε τρόπος ζωής (αν και αυτό δεν ισχύει μόνο για την Ελλάδα). Επίσης, συνδέθηκε με μια αντιπαραγωγική νοοτροπία.

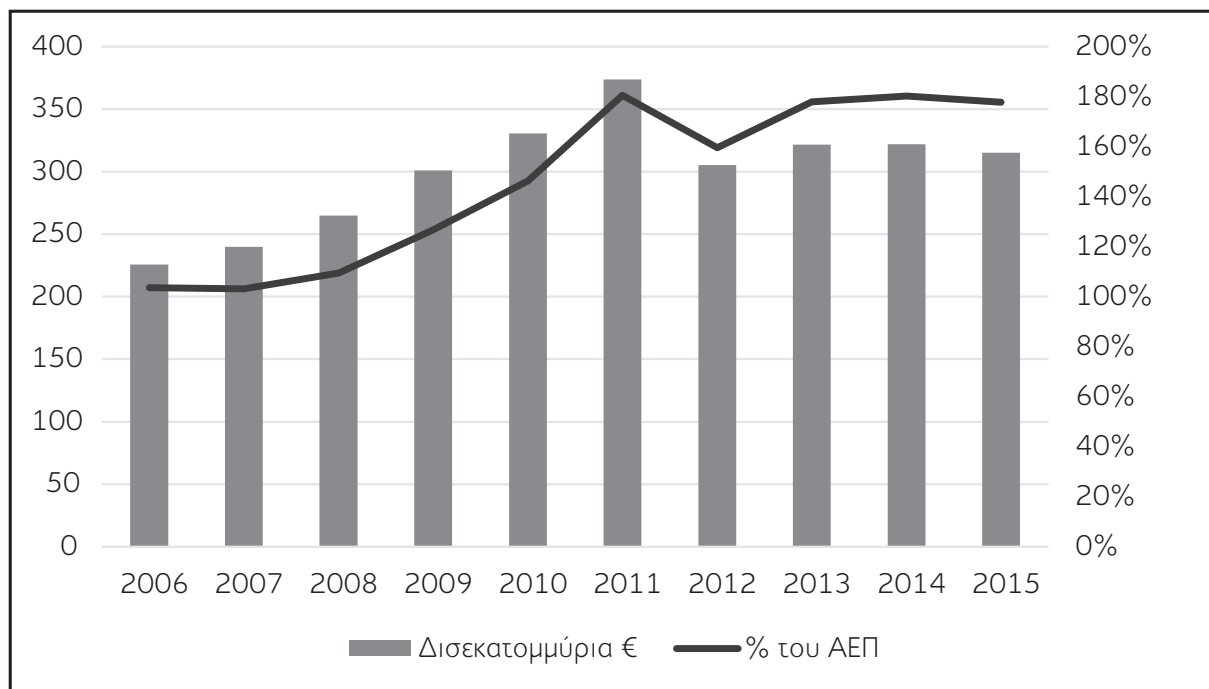
Τα βαθύτερα αίτια λοιπόν που μας οδήγησαν στο μνημόνιο ανιχνεύονται στο μεταπολιτευτικό μοντέλο ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, ένα μοντέλο που βασίστηκε στον εκτεταμένο κρατισμό, στην αδυναμία των θεσμών, στην ατομία λήψης διαρθρωτικών μέτρων και στη διαπλοκή, στη διαφθορά και στη μη εφαρμογή των νόμων. Το μοντέλο αυτό υπηρέτησαν και χρησιμοποίησαν όλοι όσοι άσκησαν εξουσία, ανεξάρτητα εάν ήταν στην κυβέρνηση ή όχι.

Διάγραμμα 2. Δημόσιες δαπάνες και έσοδα (2000-13)



Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Διάγραμμα 3. Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (% του ΑΕΠ & δισ. ευρώ)



Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Ο εκτεταμένος κρατισμός

Τόσο οι Κεϋνσιανοί όσο και οι μονεταριστές πιστεύουν ότι το κράτος γενικά πρέπει να παίζει σημαντικό ρόλο στην οικονομία. Ιδιαίτερα, το κράτος οφείλει να παρεμβαίνει και να δίνει λύσεις εκεί όπου αποτυγχάνει η αγορά, όπως για παράδειγμα στη δημόσια ασφάλεια, στην άμυνα κτλ., αλλά δεν θα πρέπει να υποκαθιστά την αγορά. Θα πρέπει να ρυθμίζει τους κανόνες της αγοράς, αλλά να μην είναι το ίδιο το κράτος «παίκτης στην αγορά». Στη διάρκεια των τελευταίων 30 χρόνων παρακολουθήσαμε το κράτος σε διάφορους ρόλους:

- Να συμμετέχει στην παραγωγή αγροτικών προϊόντων, βιομηχανικών προϊόντων (σεντόνια, όπλα, χημικά, υποβρύχια) αλλά και στην παροχή υπηρεσιών (αερομεταφορές, σιδηροδρομικές μεταφορές, ξενοδοχειακές υπηρεσίες, τυχερά παιχνίδια, καζίνο, τραπεζικές υπηρεσίες).
- Να καθορίζει ανώτατες τιμές.
- Να ελέγχει την είσοδο νέων επιχειρηματιών σε ορισμένα επαγγέλματα.

Οι διοικούντες τις κρατικές επιχειρήσεις ήταν συχνά αποτυχόντες πολυτετές. Σε τέτοιες περιπτώσεις, τα κριτήρια διοίκησης των επιχειρήσεων στις οποίες είχαν την ευθύνη ήταν πολιτικά, με στόχο την επανεκλογή τους στις επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις, και όχι οικονομικά, με στόχο την αποτελεσματικότητα.

Για μεγάλο διάστημα, έννοιες όπως ανταγωνισμός, επιχειρηματικότητα, επάρκεια, αποτελεσματικότητα, κερδοφορία, ανταγωνιστικότητα ήταν απαγορευμένες στο λεξιλόγιο του Δημοσίου και, εάν κάποιος τις ανέφερε, αμέσως θα είχε το ανάθεμα και τον δηκτικό χαρακτηρισμό του «νεοφιλελεύθερου».

Η αδυναμία των θεσμών

Στην Ελλάδα δεν υπήρξαν ποτέ ισχυροί θεσμοί ή εκεί όπου υπήρξαν θεσμοί δεν ήταν καλά σχεδιασμένοι. Αυτό τουλάχιστον προκύπτει εκ του αποτελέσματος. Βασικά παραδείγματα:

- Η Ελληνική Στατιστική Αρχή (πρώην ΕΣΥΕ) που είχε μετατραπεί σε εργαλείο χειραγώγησης στοιχείων.
- Το εκλογικό σύστημα και ειδικότερα ο θεσμός της σταυροδοσίας.

- Η απόλυτη ευχέρεια της εκάστοτε πλειοψηφίας να αλλάζει τους φορολογικούς νόμους.
- Η μονιμότητα και άλλες ακαμψίες στο δημόσιο (ατιμωρησία δημοσίων υπαλλήλων, γιατρών του ΕΣΥ κ.ά.).
- Οι μηχανισμοί λογοδοσίας υπουργών.
- Η απονομή δικαιοσύνης, που επιβαρύνει την οικονομία και συχνά καταλήγει σε αρνησιδικία.
- Το δημοσιοϋπαλληλικό ΕΣΥ.

Επιπλέον, ακόμη και καλοί τυπικοί θεσμοί είτε δεν εφαρμόζονταν είτε αλλοιώνονταν στην πράξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι διατάξεις του Συντάγματος για τις απαλλοτριώσεις. Η μη εφαρμογή τους συνέβαλε σε μια γενική ρευστότητα των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων (και ανομία!) που με τη σειρά της φυσικό ήταν να επηρεάζει τουλάχιστον την ποιότητα των επενδύσεων. Ένα άλλο παράδειγμα είναι η αξιολόγηση των ΑΕΙ. Μολονότι είναι από τους σπουδαιότερους θεσμούς διεθνώς, λίγα μόνο ελληνικά πανεπιστήμια τον εφάρμοσαν σωστά από την αρχή. Τέλος, ο έλεγχος της εφαρμογής του προϋπολογισμού από τη Βουλή, που, μολονότι υπήρχε στα χαρτιά, ουδέποτε ωστόσο εφαρμόστηκε στην πράξη.

Η διαδικασία ένταξης της Ελλάδας στην ΟΝΕ, βέβαια, υποχρέωσε τη χώρα μας να εφαρμόσει ένα πλέγμα θεσμών και ποσοτικών περιορισμών που έθετε η Ευρωπαϊκή Ένωση. Για παράδειγμα, οι ελληνικές κυβερνήσεις δεσμεύθηκαν να επιτυγχάνουν τους ποσοτικούς στόχους του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (το 3%), που λειτουργούσαν ως «οιονεί συνταγματικοί περιορισμοί», να συμμετέχουν στις διαδικασίες «αμοιβαίας παρακολούθησης» και να παρέχουν τα σχετικά στοιχεία στη Eurostat. Δεσμεύθηκαν επίσης να συντάσσουν τριετή Περιφερειακά Σχέδια Ανάπτυξης και προσχέδια προϋπολογισμών.

Αλλά τι έγινε μετά το Μάαστριχτ και το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης; Εκτεταμένη χρήση της δημιουργικής λογιστικής και (παρά ταύτα) επίμονη ελλειμματικότητα.¹ Προφανώς, πρώτον, οι θεσμοί της χώρας ήταν ακατάλληλοι για να διασφαλίσουν την τήρηση των δεσμεύσεων. Δεύτερον, την οικονομική

1. Βλ. Μπουντάλης, Αθανάσιος (2016) *Το Χρήμα στην Ελλάδα, 1821-2001. Η Ιστορία ενός Θεσμού*, εκδόσεις MIG.

πολιτική επηρέασαν οι άτυποι «θεσμοί» και πολιτικές πρακτικές.² Ένα πολιτικό σύστημα που βασίστηκε για δεκαετίες σε πελατειακές αξίες και εξωθεσμικές διευθετήσεις αντιστέκεται από τη φύση του σε σταθερούς κανόνες του παιχνιδιού και σε καινοτόμους θεσμούς. Σε ένα τέτοιο σύστημα η εξωτερική βοήθεια καθυστερεί τις μεταρρυθμίσεις, γιατί, ανάμεσα σε άλλα, ενθαρρύνει την προσοδοθηρία και έναν «πόλεμο τριβής» των οικονομικών συμφερόντων. Το πελατειακό σύστημα συνυφίνεται επίσης με μια διάχυτη δυσπιστία έναντι της αγοράς και του ανταγωνισμού που νομιμοποιεί αντιδράσεις εναντίον κάθε μεταρρύθμισης.

Η ατολμία λήψης διαρθρωτικών μέτρων και η διαπλοκή

Όλα τα προηγούμενα χρόνια υπήρξε ατολμία στη λήψη διαρθρωτικών μέτρων. Η ερμηνεία αυτού του φαινομένου στηρίζεται στη θεωρία της Δημόσιας Επιλογής. Η βασική υπόθεση είναι ότι οι πολιτικοί συμπεριφέρονται ως επιχειρηματίες και λειτουργούν ορθολογικά. Συνεπώς, υπηρετούν πρωτίστως το δικό τους συμφέρον και βρίσκονται σε μια συνεχή συνδιαλλαγή με πάσης φύσεως οργανωμένα συμφέροντα που επίσης τείνουν να παραβλέπουν το «γενικό συμφέρον».³ Στη διαιώνιση της κατάστασης αυτής στην Ελλάδα σημαντικό ρόλο έπαιξε και η στενή διαπλοκή επιχειρηματικότητας και κρατικής παρέμβασης.⁴ Στη σχέση αυτή οι πιέσεις δεν προέρχονταν από πάνω, ως προϊόν αναπτυξιακών στοχεύσεων των κυβερνήσεων, αλλά πήγαζαν ολοένα και περισσότερο από τα κάτω, με τη μορφή αιτημάτων για επιλεκτική προστασία ή στήριξη επιχειρηματικών μονάδων ή κλάδων για εγγυήσεις ότι θα καλύπτονταν τα ελλείμματα στις δημόσιες επιχειρήσεις, για ειδικές παροχές στο πλαίσιο ενός άναρχα αναπτυσσόμενου κοινωνικού κράτους. Έτσι, οι επιχειρήσεις βολεύτηκαν με μια διεκδικητική στάση για τη διατήρηση του status quo. Η αντίδραση ήταν η χειρότερη δυνατή στην πορεία ενσωμάτωσης στην ευρωπαϊκή οικονομία. Οι σοσιαλιστικές κυβερνήσεις της δεκαετίας του '80 έπαιξαν

2. Mitsopoulos, Michael and Pelagidis, Theodore (2009) «Vikings in Greece: Kleptocratic Interest Groups in a Closed, Rent Seeking Economy», *Cato Journal*, Vol. 29, No. 3.

3. Για μια θεωρητική εξήγηση του φαινομένου, βλ. Alesina, Alberto and Drazen, Allan (1991) «Why are Stabilizations Delayed?», *The American Economic Review*, Vol. 81, No. 5 (Dec., 1991), σελ. 1170-1188.

4. Βλ. επίσης Kazakos, Panos (2012) «Stabilization and Reform in a Statist Regime, 1974-2011» στο Liargovas, Panagiotis (ed.) *Greece, Economics, Political and Social Issues*, Nova Science Publishers, New York.

σημαντικό ρόλο στην εδραίωση και νομιμοποίηση αυτής της κατάστασης ενώ καλλιέργησαν επίσης την ψευδαίσθηση ότι η κρατική στήριξη και προστασία θα μπορούσε να συνεχιστεί και στο μέλλον, με άλλα ίσως μέσα.

Η διαφθορά και η ανομία

Ένα άλλο μελανό σημείο της σύγχρονης πολιτικής οικονομίας της χώρας μας είναι η διαφθορά. Η κατηγορία ότι κυβερνητικοί αξιωματούχοι λαμβάνουν αποφάσεις υπηρετώντας εντελώς προσωπικά οικονομικά συμφέροντα συνόδευε εξ αρχής τη μεταπολεμική οικονομική και πολιτική ζωή του τόπου. Καθώς επεκτεινόταν μάλιστα ο ρόλος του κράτους, η πολιτική διαφθορά οδηγούσε σε αναποτελεσματική διαχείριση των δημόσιων πόρων. Οι πηγές του φαινομένου της πολιτικής διαφθοράς βρίσκονται βαθύτερα, δηλαδή στον κρατικό παρεμβατισμό που επεκτάθηκε γρήγορα μετά το 1974 και πρόσφερε απέραντες ευκαιρίες για συναλλαγή, στο πελατειακό σύστημα, στις θεσμικές ατέλειες, στην ποιότητα της νομοθεσίας και στην άγνοια των επιπτώσεων της διαφθοράς, που στηρίζει την επιείκεια με την οποία η κοινή γνώμη αντιμετωπίζει τις σχετικές επιπτώσεις.⁵ Ο εκτεταμένος παρεμβατισμός, σε συνδυασμό με μια νομοθεσία που κατοχυρώνει τη διακριτική ευχέρεια των πολιτικών υπευθύνων σε διάφορους τομείς να ερμηνεύουν τους νόμους κατά την εφαρμογή τους, διευρύνει το πεδίο και τις ευκαιρίες για πιθανή συναλλαγή. Το πελατειακό σύστημα, επίσης, διαιωνίζει τη διαφθορά σε πολιτική και Δημόσιο. Στην Ελλάδα το πελατειακό σύστημα άλλαξε χαρακτήρα, στον βαθμό που, εκτός από τις ατομικές διευθετήσεις εκτός αγοράς, περιέλαβε σε αυξανόμενο βαθμό τις σχέσεις ανάμεσα σε κομματικό μηχανισμό, πολιτικούς αξιωματούχους και οργανωμένα συμφέροντα εντός και εκτός του κράτους. Έπαψε να είναι «φεουδαρχικό» και έγινε «γραφειοκρατικό». Η διεύρυνση του κράτους συμβάδισε με τον πολλαπλασιασμό των συντεχνιών που επιζητούν να εξασφαλίσουν ειδικά οφέλη. Ο ρόλος τους ενδυναμώνεται σε ένα κατά βάση δικομματικό σύστημα, στο οποίο μετρά η υποστήριξη κάθε μικρής και οργανωμένης ομάδας. Έτσι ωφελείται ένας στενός κύκλος ευνοούμενων ή πελατών ή στηριγμάτων, ενώ το κόστος το πληρώνει ολόκληρη η κοινωνία, π.χ. με τη μορφή «εθνικών χρεών». Τέλος, σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι ιστορικά διαμορφωμένοι θεσμοί, η υπαγωγή της δικαστικής στην κυβερ-

5. Βλ. Καζάκος, Πάνος (2001) *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά. Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1944 – 2000*, Εκδόσεις Πατάκη.

νητική εξουσία με ευφάνταστους τρόπους, που αποδυναμώνει ένα ισχυρό ανάχωμα στη διαφθορά, η ευρύτατη διακριτική ευχέρεια με την οποία προικίζονται οι υπουργοί για την εφαρμογή των νόμων, η ατιμωρησία για μη εφαρμογή από μέρους τους τελεσίδικων αποφάσεων των δικαστηρίων κτλ. Η «θεσμική παντοδυναμία» που απόκτησε, για παράδειγμα, ο πρωθυπουργός το 1985 δημιουργούσε ουσιαστικά ευκαιρίες, κίνητρα και ασφάλεια για να γίνει κάποιος «πολιτικός επιχειρηματίας».

Η ένταξη της χώρας στην (τότε) ΕΟΚ, αντί να χρησιμοποιηθεί ως ευκαιρία πραγματικού εκσυγχρονισμού και δημιουργίας σταθερών θεσμών και υποδομών, θεωρήθηκε από μεγάλα τμήματα του πληθυσμού ως ευκαιρία εύκολου πλουτισμού και δημιουργίας σταθερής προσόδου. Παρόμοια, η εισαγωγή της χώρας στην Ευρωζώνη έφερε πολύ χαμηλά επιτόκια και ισχυρό νόμισμα. Όμως, όλα αυτά ενίσχυσαν την κατανάλωση, τον δανεισμό και τις εισαγωγές και όχι τις επενδύσεις, την παραγωγή και τις εξαγωγές.

Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 ήταν φυσικό να μην αφήσει ανεπηρέαστη την Ελλάδα. Ωστόσο, οι αρχικές συνέπειες της κρίσης ήταν συγκριτικά ήπιες για τη χώρα μας.⁶ Μέχρι τον Νοέμβριο του 2009, τα spreads διατηρούνταν σχετικά χαμηλά. Άρχισαν να ανεβαίνουν μετά την κατάθεση ενός άτολμου και αμφιλεγόμενου προϋπολογισμού τον Δεκέμβριο του 2009 με ταυτόχρονες συνεχείς επανεκτιμήσεις του ελλείμματος του 2009 από τον Οκτώβριο του 2009 μέχρι το καλοκαίρι του 2010.

Πίνακας 1. «Διορθώσεις» του δημοσιονομικού ελλείμματος του 2009 ως %ΑΕΠ

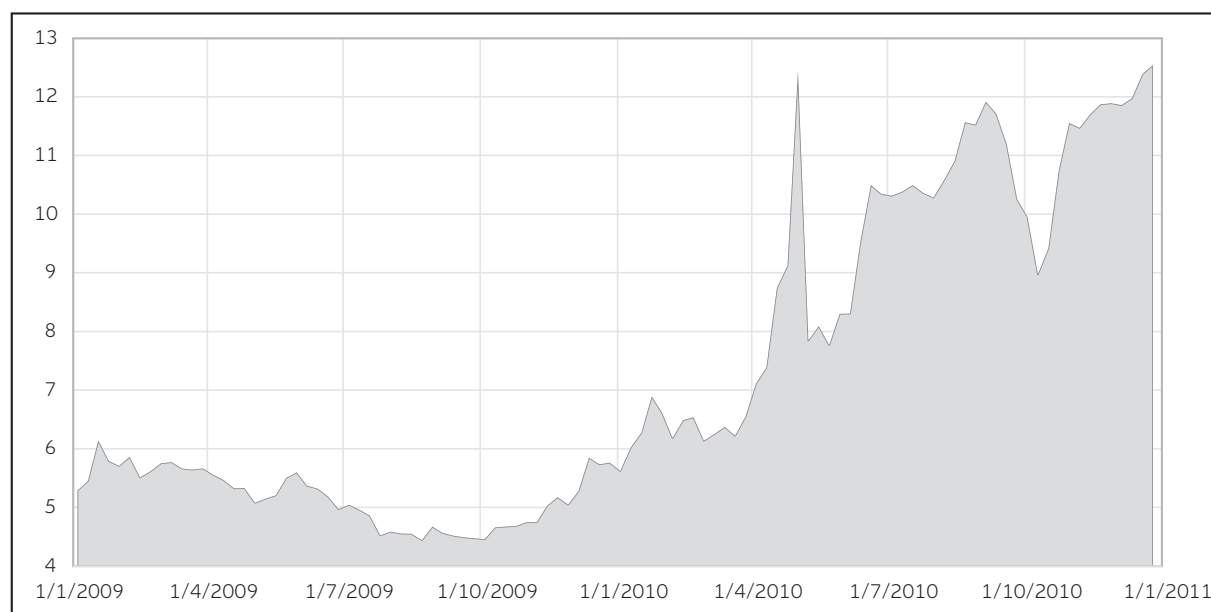
Αρχική πρόβλεψη: Ιανουάριος 2009	3,7
Σεπτέμβριος 2009	6,0
Οκτώβριος 2009	12,5
Απρίλιος 2010	13,6
Σεπτέμβριος 2010	13,8
Οκτώβριος 2010	15,1
Νοέμβριος 2010	15,4
Απρίλιος 2011	15,5

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

6. Βλ. Ρουκανάς, Σπυρίδων (2014) «Το αναλυτικό πλαίσιο της Σύνθετης Δημοσιονομικής κρίσης: Η περίπτωση της Ελλάδας» στο Ρουκανάς, Σπ. & Σκλιας, Παντελής (επιμ.) *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000-2010: Από την ΟΝΕ στο Μηχανισμό Στήριξης*, εκδόσεις Λιβάνη.

Η τότε κυβέρνηση, ενώ αναθεωρούσε συνεχώς προς τα πάνω το έλλειμμα, δεν έπαιρνε επαρκή μέτρα για την αντιμετώπισή του. Την ούτως ή άλλως σοβαρή κατάσταση επιδείνωσαν επίσης αρνητικές δηλώσεις κυβερνητικών αξιωματούχων για την κατάσταση της χώρας και για τις προοπτικές της ελληνικής οικονομίας.⁷ Σε αυτές ήρθαν να προστεθούν επαναλαμβανόμενες επιθετικές δηλώσεις από Ευρωπαίους αξιωματούχους, αναβλητικότητα στη λήψη αποφάσεων και μονομερείς πιέσεις προς την Ελλάδα για λήψη μέτρων προσαρμογής. Οι αγορές αποσταθεροποιήθηκαν και ουσιαστικά απέκλεισαν την Ελλάδα από τον δανεισμό. Μη έχοντας άλλη επιλογή, η χώρα απευθύνθηκε στους Ευρωπαίους και διεθνείς εταίρους. Ήταν, από πολλές πλευρές, μια «κατάσταση έκτακτης ανάγκης». Θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί; Ναι, εάν είχε προβεί η τότε κυβέρνηση σε προληπτικό δανεισμό από τις αγορές μέχρι τον Νοέμβριο του 2009, όταν τα spreads ήταν χαμηλά. Ο προληπτικός δανεισμός δεν θα έλυne από μόνος του το πρόβλημα, αλλά θα έδινε χρόνο στην οικονομική πολιτική να προσαρμοστεί με αποφασιστικότητα στα νέα δεδομένα.

Διάγραμμα 4. Απόδοση ελληνικού 10ετούς ομολόγου



Πηγή: Ναυτεμπορική

7. Βλ. Λιαργκόβας, Π. & Ρεπούσης, Σπ. (2014) «Η διαμόρφωση του ελλείμματος» στο Ρουκανάς, Σπ. & Σκλιας, Π. (επιμ.) *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000-2010: Από την ΟΝΕ στο Μηχανισμό Στήριξης*, εκδόσεις Λιβάνη.

Η ΒΑΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΜΝΗΜΟΝΙΩΝ

2.1. Ένα απλό σχήμα για την κατανόηση των μνημονίων

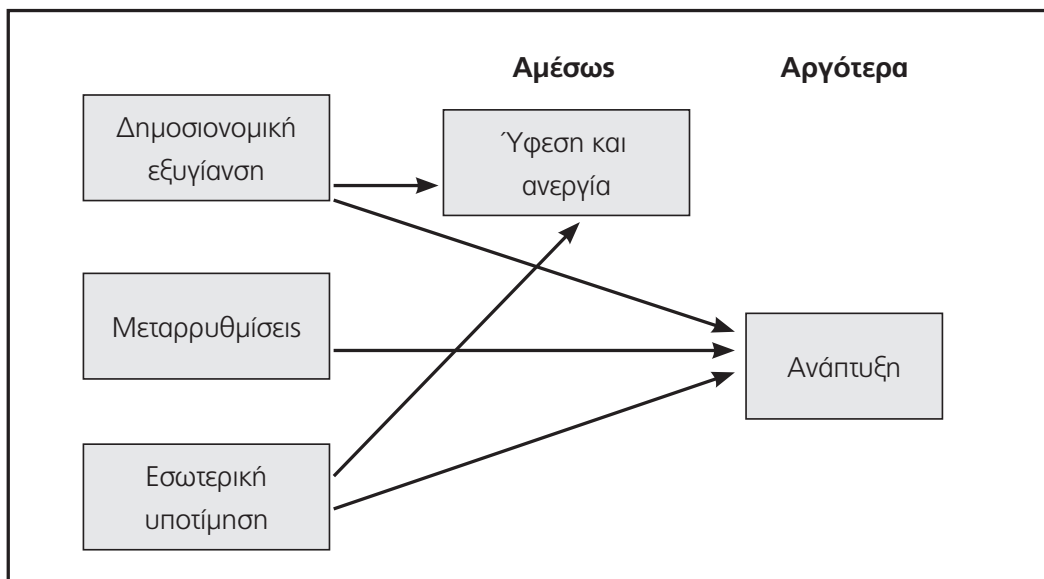
Τα μνημόνια που υπέγραψε η ελληνική κυβέρνηση με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο βασίζονται σε τρεις πυλώνες. Ο ένας πυλώνας αφορά τη δημοσιονομική προσαρμογή, ο δεύτερος τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και ο τρίτος την εσωτερική υποτίμηση. Με τον όρο δημοσιονομική προσαρμογή εννοούμε ουσιαστικά την προσπάθεια μείωσης των δημοσιονομικών ανισορροπιών, κυρίως, δηλαδή, των δημοσίων ελλειμμάτων και του χρέους. Η δημοσιονομική προσαρμογή συνοδεύεται συνήθως από μειώσεις μισθών, περικοπές δαπανών και αύξηση της φορολογίας, δηλαδή λιτότητα. Με τη δημοσιονομική προσαρμογή αποκαθίσταται η εμπιστοσύνη των αγορών, μειώνεται το κόστος του δανεισμού και ανοίγει ο δρόμος για την ανάπτυξη. Όμως αυτή παίρνει χρόνο. Το άμεσο αποτέλεσμα είναι η ύφεση και η ανεργία.

Οι μεταρρυθμίσεις στοχεύουν πρωτίστως (αν και όχι μόνο) στο να βελτιώσουν την οικονομική αποτελεσματικότητα (economic efficiency), δηλαδή να επιφέρουν καλύτερη χρήση των διαθέσιμων πόρων και με τον τρόπο αυτό αύξηση του πλούτου. Οι μεταρρυθμίσεις αποδίδουν κατά κανόνα μακροχρόνια. Στοχεύουν στην ανάπτυξη. Σε πολλούς –πολιτικούς, υπουργούς, δημόσιους υπαλλήλους, συνδικαλιστές και πολίτες– δεν έχει γίνει κατανοητό ότι οι περισσότερες μεταρρυθμίσεις στοχεύουν ευθέως στην ανάπτυξη ούτε ότι όταν μιλάμε για ανά-

πτυξη εννοούμε κυρίως αλλαγή των συστημάτων κινήτρων και αντικινήτρων, των κανόνων του παιχνιδιού και των θεσμών που τους εφαρμόζουν.

Τέλος, η εσωτερική υποτίμηση στοχεύει στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας μέσω κυρίως της μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Μολονότι στοχεύει στην ανάπτυξη, δεν μπορεί να αποφύγει το άμεσο κόστος της επιδείνωσης της ύφεσης λόγω μείωσης της αγοραστικής δύναμης.

Διάγραμμα 5. Η βασική φιλοσοφία των μνημονίων



2.2. Η δημοσιονομική εξυγίανση (λιτότητα)

Η πολιτική λιτότητας έχει τις ακαδημαϊκές της ρίζες στον καθηγητή του Χάρβαρντ Αλμπέρτο Αλεσίνα και υιοθετήθηκε πολιτικά από τον πρώην πρόεδρο της ΕΚΤ Jean-Claude Trichet.⁸ Σύμφωνα με αυτή, η δημοσιονομική εξυγίανση είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την οικονομική ευημερία των κρατών. Βασικό εργαλείο της δημοσιονομικής εξυγίανσης είναι η λιτότητα η οποία πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα της οικονομικής πολιτικής, δηλαδή να επιδιώκει την ταχεία εξάλειψη των

8. Βλ. για παράδειγμα Alesina, A. and Ardagna, S. (1998) «Tales of fiscal adjustment», *Economic Policy*, 27, 489-545· Heylen, F., Everaert, G., Larch, M. and Turrini, A. (2011), «Received wisdom and beyond: lessons from fiscal consolidation in the EU», *National Institute Economic Review*, 217(1), R1-R18.

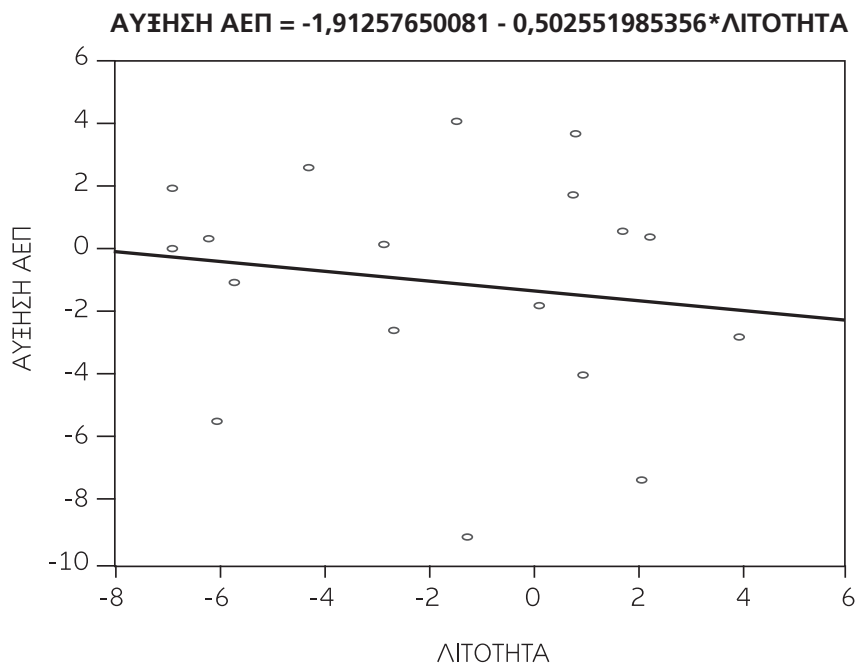
δημοσιονομικών ελλειμμάτων και συνεπώς την εφαρμογή μιας αυστηρής πολιτικής εισοδήματος. Η λιτότητα έχει ως στόχο τη μείωση του δημόσιου χρέους. Η επιλογή αυτή βασίζεται σε ένα θεωρητικό υπόβαθρο: η δημοσιονομική προσαρμογή προκαλεί μείωση των πραγματικών επιτοκίων λόγω των χαμηλότερων δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Οι αυξημένες επενδύσεις και η κατανάλωση επηρεάζουν στη συνέχεια θετικά τη συνολική ζήτηση. Η λιτότητα (μέσω περικοπών δαπανών ή/και φορολογικών αυξήσεων) έχει επίσης ευνοϊκές επιπτώσεις στις προσδοκίες και στην αξιοπιστία, καθώς δίνει θετικό μήνυμα στις διεθνείς κεφαλαιαγορές. Αυξάνει τη φερεγγυότητα των αρχών και ως εκ τούτου μειώνει την απόδοση των κρατικών ομολόγων. Το αποτέλεσμα αυτό ενισχύει την πτώση των πραγματικών επιτοκίων, προκαλεί ευνοϊκά αποτελέσματα στη ζήτηση και προετοιμάζει το έδαφος για την ανάπτυξη. Επιπλέον, η δημοσιονομική εξυγίανση μειώνει την αβεβαιότητα σχετικά με τη μελλοντική δημοσιονομική πολιτική, εξαλείφοντας έτσι την ανάγκη λήψης προληπτικών μέτρων, και συνεπώς αυξάνει περαιτέρω τη συνολική ζήτηση.

Ωστόσο, υπάρχουν και τα αντίθετα επιχειρήματα:⁹ σύμφωνα με το κεϋνσιανό μοντέλο, η λιτότητα επιβραδύνει την ανάπτυξη και μπορεί επίσης να είναι εντελώς αναποτελεσματική πάνω από ένα κρίσιμο όριο. Οι περικοπές δαπανών ή οι αυξήσεις φόρων μειώνουν τη συνολική ζήτηση και τα δημόσια έσοδα και οδηγούν σε έναν φαύλο κύκλο. Η μείωση της ζήτησης μπορεί να συμβεί είτε άμεσα λόγω της μείωσης της δημόσιας κατανάλωσης και των δημοσίων επενδύσεων είτε έμμεσα, δηλαδή λόγω της μείωσης της ιδιωτικής κατανάλωσης και των ιδιωτικών επενδύσεων. Τα στοιχεία από την Ελλάδα και άλλες χώρες (Πορτογαλία, Ιταλία, Ιρλανδία, Ισπανία και Γερμανία) δείχνουν ότι όσο αυστηρότερη είναι η λιτότητα τόσο πιο βαθιά είναι η ύφεση της οικονομίας (Διάγραμμα 6) και τόσο μεγαλύτερη είναι η επακόλουθη αύξηση του λόγου του χρέους προς το ΑΕΠ (Διάγραμμα 7).¹⁰ Η ύφεση στη συνέχεια οδήγησε σε εκρηκτική δυναμική του δημόσιου χρέους (Διάγραμμα 8).

9. Βλ. De Grauwe, P. and Yuemei, J. (2013) «The Legacy of Austerity in the Eurozone» στο https://www.ceps.eu/system/files/PGD_YJ%20Austerity.pdf και Kratimenou, V. and Liargovas, P. «Fiscal policy mix and macroeconomic performance: evidence from the EU member states», άρθρο που παρουσιάστηκε στο I.CO.D.ECON (INTERNATIONAL CONFERENCE OF DEVELOPMENT AND ECONOMY), Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2016.

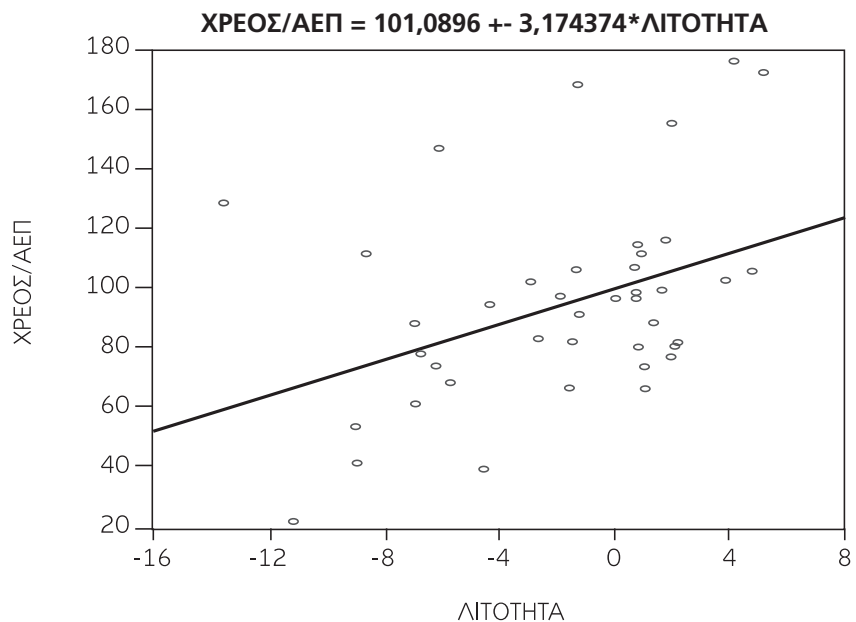
10. Liargovas, P. and Kratimenou, V. (2020) «The Economic Adjustment Programs of Greece (2010-18): Why Failure?» (with V. Kratimenou), στο *Sustainable Value Creation: A Multidis-*

Διάγραμμα 6. Λιτότητα και αύξηση του ΑΕΠ (2010-12)



Πηγή: Liargovas and Kratimenou (2020)

Διάγραμμα 7. Λιτότητα και ποσοστό χρέους στο ΑΕΠ (2008-14)



Πηγή: Liargovas and Kratimenou (2020)